

РОЛЯ ГЕРОЯ-“ПРАВАКАТАРА” Ў АПАВЯДАННЯХ Л. АНДРЭЕВА І М. ГАРЭЦКАГА

Л.Я. Глазман
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

У апавяданнях дзвюх блізкіх культурна-літаратурных традыцый Л. Андрэева і М. Гарэцкага знаходзяць яскравае адлюстраванне творы з цэнтральным маргінальным героем. Актуальнасць працы найперш абумоўлена адсутнасцю супастаўляльных даследаванняў творчасці названых пісьменнікаў, а таксама неабходнасцю ўдакладніць уяўленне пра спецыфіку адлюстравання ў іх творах тыпу персанажа з багатай літаратурнай традыцыяй, выявіць яго ролю ў раскрыцці іншых персанажаў твораў.

Мэта працы – вызначыць ідэйна-мастацкую функцыю ўвядзення Л. Андрэевым і М. Гарэцкім у апавяданні героя з маргінальнымі рысамі.

Матэрыял і метады. Аб’ектам даследавання з’яўляюцца апавяданні Л. Андрэева “*Алёша-дурачок*” (1898), “*Выпадак*” (1901), “*Інатаў*” (1901), “*Елеазар*” (1906), “*Хрысціяне*” (1906) і М. Гарэцкага “*Хадзяка*” (1916), “*Дурны настаўнік*” (1921), “*Дурная*” (1928), “*Неразгаданыя людзі*” (1929-1930). Для аналізу выкарыстоўваюцца тыпалагічны і культурна-гістарычны метады даследавання.

Вынікі і іх абмеркаванне. Нягледзячы на тое, што героі згаданых апавяданняў вонкава з’яўляюцца галоўнымі персанажамі, іх наяўнасць часта дае магчымасць больш уважліва паглядзець на іншых, часта другасных персанажаў. Сапраўды, юродзівы Алёша, злодзей або прастытутка Караўлава (з апавяданняў “*Алёша-дурачок*”, “*Выпадак*”, “*Хрысціяне*” Андрэева адпаведна) з’яўляюцца цэнтральнымі героямі, на якіх заснаваны сюжэт і канфлікт твора. Больш таго, гэты маргінальны тыпы, паводзіны і лад жыцця якіх ідзе насуперак агульнапрынятым. Тое ж датычыцца апавяданняў М. Гарэцкага “*Хадзяка*”, “*Дурны настаўнік*”, “*Дурная*”, “*Неразгаданыя людзі*” з героем-жабраком. У іх цэнтральны персанаж не нясе (або амаль не нясе) самастойнай ідэйнай нагрукі, нягледзячы на сваю спецыфічнасць і унікальнасць, непадобнасць да іншых людзей. Ён у тэксце для таго, каб выклікаць рэакцыю на сябе, а праз гэтую рэакцыю і раскрываецца сутнасць другасных персанажаў. Часта дадзеныя апавяданні маюць вострую сацыяльную накіраванасць, а персанажы ўвасабляюць розныя грамадскія тыпы. Праз такіх персанажаў, непадобных на астатніх людзей, дае збой правільная, лагічная ўпарадкаваная грамадская сістэма, разбураюцца вывераныя агульнапрынятыя нормы сацыяльнага парадку. І становіцца відавочна, што гэтыя “правільныя”, “нармальныя” людзі пераўтвараюцца ў бессэнсоўны, жорсткі і аб’якавы натоўп, гатовы праглынуць усё жывое, утапіць яго ў сваіх прывычных забабонах і стэрэатыпах.

Менавіта такую сітуацыю малюе Андрэеў у апавяданні “*Хрысціяне*”: працэдура прынясення прысягі на судовым працэсе пераўтвараецца ў спектакль, на якім “весело, тепло, уютно” [1, 175]. Парушэнню дзейства пагражае сведка Караўлава, якая адмаўляецца прысягаць суду перад Богам, бо, хоць і верыць у Хрыста, будучы прадстаўніцай “старажытнай прафесіі”, саромеецца крывадушна назваць сябе хрысціянкай. Увага пісьменніка пры гэтым накіравана не на матывы ўчынку гераіні, а на публіку, на выкрыцці яе двудушнасці. Усе ў зале суда ідэнтыфікуюць сябе з хрысціянамі, пазіцыяніруюць сябе добрапрыстойнымі грамадзянамі. Тым не менш, паступова становіцца бачна, што і старшыня, і судовы прыстаў, і выкліканы для перамоў са сведкай святар гатовыя маніпуляваць насамрэч сур’ёзнымі рэчамі – прыстойнасцю, законамі, нават рэлігіяй – дзеля паспяховага пазбаўлення ад лішніх складанасцяў. Аўтар паказвае, што самаідэнтыфікацыя дадзеных персанажаў зусім не супадае з тым, што яны рэальна з’яўляюцца.

Паказальнай з’яўляецца таксама сітуацыя з жабраком, якога вядуць па этапе канваіры з апавядання Гарэцкага “*Хадзяка*”. У ім важна не тое, ці насамрэч бадзяга родам з гэтай вёскі, а тое, як сустракаюць вяскоўцы патрапанага жыццём старога чалавека. Праз стаўленне да яго пісьменнік нібыта выпрабуе сялян на чалавечнасць. Лягчэй, вядома, жыць, кіруючыся прынцыпамі скептыка Астапа, бо старац, магчыма, з тых, што “працаваць не хочучь, <...> а як пастарэе, знядужае, дык бяры яго, кармі, садзі на свой карак” [2, 179]. Або не цяжка таксама “ўтаропіцца”, як гэта робіць большасць сялян і чакаць, што ўсё само, без іх вырашывання. Па-іншаму ставіцца да старога жаласлівы Дзёма, але і ён адступае перад напорам іншых. Цікавым персанажам аказваецца дзед Тодар, які, нягледзячы на сваё нетрывалае ў грамадстве становішча (бо ўжо і сам

стары, працаваць многа не можа, а таму і права голасу нароўні з астатнімі не мае), шкадуе хадзяку, магчымага “землячка”, ды і наогул “заўсёды рад прывітаць падарожніка” [2, 181].

Варта адзначыць, што вобраз жабрака (а ў рускай літаратуры – юродзівага) даволі паслядоўна ўводзіцца ў апавядальную канву як Андрэевым, так і Гарэцкім. Пры гэтым у творах абодвух аўтараў ён не проста набывае або страчвае пэўныя характэрныя рысы, трансфармуючы багатую культуна-літаратурную традыцыю, але і мае спецыфічную сэнсавую нагрузку. І Л. Андрэў, і М. Гарэцкі надаюць юродству (жабрацтву) дадатковую функцыю адцянення чалавечых заганаў, зніжаючы сакральныя ў былой культурнай традыцыі вобразы.

Творам, у якім вобраз юродзівага прасочваецца найбольш паслядоўна, можна назваць апавяданне “Алёша-дурачок” Л. Андрэева. Алёша – вядомы ўсёй Пушкарнай вуліцы горада О. жабрак, якога трымае і прымушае працаваць на сябе, “собираць копеечки” [3, 54], а потым б’е Акуліна. Тое, як ён прадстаўляецца (“Я дурачок... Алёша” [3, 60]), яго жабрацкае адзенне, пакора і “жалкая, просящая улыбка” [3, 53] уражаюць дзіцячую свядомасць малага барчука, уносяць непаразуменне ў яго ўнутраны свет. Дзеянне апавядання заснавана на жаданні хлопчыка дапамагчы Алёшы, які церпіць крыўду ад людской жорсткасці, і заканчваецца забаронай бацькоў мець зносіны з дурачком. Вобраз Алёшы грунтуецца на выяўленні традыцыйных для юродзівага якасцяў, за выключэннем таго, што персанаж не мае ніякага прыкметнага дачынення да праваслаўнай святасці. Праз стаўленне да Алёшы праходзяць выпрабаванне ўсе героі, і вытрымлівае яго толькі хлопчык. Такая сітуацыя прымушае задумацца пра страту чалавекам натуральных пачуццяў спачування, спагадлівасці ва ўгоду абывацельскаму практыцызму і сквапнасці.

Цікава, што такі персанаж выступае своеасаблівай “лакмусавай паперкай” для астатніх герояў і ўсяго грамадства. Ён адцяняе паводзіны іншых персанажаў, і менавіта праз стаўленне да юродзівага чытач мяркуюе пра іх. Гэта, на наш погляд, адна з асноўных прычын увядзення такога персанажа і ў іншыя творы Л. Андрэева. Спецыфічныя рысы юродства з падобнай функцыяй сустракаюцца таксама ў Іпатава і Елеазара – герояў аднайменных андрэўскіх апавяданняў. Аналагічная матывацыя характэрна таксама для твораў беларускага аўтара. Напрыклад, звар’яцелая жабрачка з абразка “Дурная”, якая “ўвесь час гаманіла і гаманіла” [2, 347], выкрываючы крывадушна схаванае ўладай раслаенне грамадства пад час палітыкі НЭПа. Вар’яцтва гераіні разбурае ўяўны, надуманы дабрабыт, паказвае, што крывадушнасць не дапамагае справіцца з цяжкасцямі, а толькі да часу хавае іх.

Заклучэнне. Такім чынам, у апавяданнях Л. Андрэева і М. Гарэцкага значнае месца займае персанаж, які выконвае функцыю выкрыцця іншых герояў твора. Для гэтага пісьменнікі надзяляюць такі тып маргінальнымі рысамі, якія б сваімі нетыповымі паводзінамі правакавалі астатніх герояў твора, выклікаючы ў іх пэўную рэакцыю. У гэтым сэнсе можна гаварыць пра надаванне герою-“правакатару” своеасаблівай ідэнтыфікацыйнай ролі, бо менавіта з яго дапамогай аўтар (у сацыяльна-гістарычным кантэксце – у М. Гарэцкага і ў маральна-філасофскім – у творах Л. Андрэева) раскрывае чытачу характары астатніх персанажаў.

Спіс літаратуры

1. Андреев, Л.Н. Собрание сочинений: в 6 т. / Л.Н. Андреев. – М.: Худ. лит-ра, 1990. – Т. 2: Рассказы. Пьесы 1904–1907. – 559 с.
2. Гарэцкі, М.І. Збор твораў.: у 4 т. / М.І. Гарэцкі. – Мінск: Маст. літ., 1984. – Т. 1.: Апавяданні 1913–1930. – 446 с.
3. Андреев, Л.Н. Собрание сочинений: в 6 т. / Л.Н. Андреев. – М.: Худ. лит-ра, 1990. – Т. 1.: Рассказы 1898–1903. – 639 с.

ОСОБЕННОСТИ МАЛЫХ ЖАНРОВ В РАННЕМ ТВОРЧЕСТВЕ М.А. БУЛГАКОВА

*Н.В. Голубович
Витебск, ВГУ имени П.М. Машерова*

Предметом нашего исследовательского внимания является фантастическое у М.А. Булгакова – как феномен его творческой индивидуальности, то, что оставалось в его произведениях постоянным стилистическим маркером и что в первую очередь связано в читательском восприятии с представлением об особенностях художественного мировидения писателя. Цель исследования – изучение особенностей малых жанров в раннем творчестве М.А. Булгакова.